

Pentru Știință

GEOGRAFIA GENIULUI

*Cele mai creative locuri din lume:
de la Atena antică la Silicon Valley*

Traducere: Anca Mihaela Florea

NICULESCU

CUPRINS

<i>Introducere: Cutia lui Galton</i>	11
Capitolul 1	
Geniul este simplu: Atena.....	21
Capitolul 2	
Geniul nu este nimic nou: Hangzhou.....	67
Capitolul 3	
Geniul este scump: Florența.....	95
Capitolul 4	
Geniul este practic: Edinburgh.....	133
Capitolul 5	
Geniul este haotic: Calcutta.....	171
Capitolul 6	
Geniul este involuntar: Viena – tonalitatea perfectă.....	199
Capitolul 7	
Geniul este contagios: Viena pe canapea.....	229
Capitolul 8	
Geniul este slab: Silicon Valley.....	260
<i>Epilog: Coacem pâine și ne dăm cu placa de surf</i>	289
<i>Mulțumiri</i>	295
<i>Bibliografie selectivă</i>	297

CAPITOLUL 1

GENIUL ESTE SIMPLU: ATENA

LUMINA. POATE CĂ A FOST LUMINA.

Gândul îmi pătrunde timid în creierul afectat de lipsa somnului, apoi se conturează cu pedanteria neverosimilă a unui clasic de la țară, care este pe punctul de a-și pierde controlul. Da, îmi spun, încercând să scap de aerul închis din Boeing-ul în care mă aflu – lumina.

Cea mai bună lumină nu mă poate ajuta prea mult. Îmi dă un sentiment plăcut, să nu mă înțelegeți greșit. O prefer întunericului, fără îndoială, dar numai din motive practice. Nu lumina din Grecia. Lumina grecească este dinamică, vie. Dansează peste formele geografice, licărind aici, strălucind dincolo, modificându-și constant și subtil intensitatea și calitatea. Lumina din Grecia este clară și strălucitoare. Este acel tip de lumină care te determină să fii atent și, cum aveam să aflu în curând, atenția este primul pas pe drumul spre a fi geniu. În timp ce mă uitam pe fereastra taxiului, ferindu-mi privirea de soarele dureros de strălucitor al dimineții, nu mi-am putut stăpâni mirarea: oare găsisem o piesă din enigmele Greciei?

Sper, fiindcă este un mister descurajant, care a creat probleme secole întregi istoricilor, arheologilor și chiar grecilor înșiși. Întrebarea care nu ne dă pace este: De ce? Sau mai precis, de ce aici? De ce acest teritoriu scaldat în lumină, însă lipsit de alte calități remarcabile, a dat naștere unui popor fără asemănare, un popor care, așa cum l-a numit marele clasicist Humphrey Kitto, „fără să fie foarte numeros, foarte organizat sau puternic, a dezvoltat o concepție absolut nouă despre scopul vieții omului și a demonstrat pentru prima dată la ce folosea mintea umană”?

Această înflorire incredibilă nu a durat însă mult. „Grecia clasică” a existat oficial pentru o perioadă de 186 de ani, însă apogeul civilizației, comasat între două războaie, a durat numai 24 de ani. În istoria omenirii, o asemenea perioadă este un fulger pe un cer de vară, pâlparea unei lumânări votive, un ciripit. De ce atât de puțin?

Grecia antică. În timp ce taxiul înainta cu greu prin ambuteiaj (traficul aglomerat nu era unul dintre neajunsurile anticilor), meditam la cele două cuvinte. M-au făcut să mă simt mic, insignifiant, jenat de lipsa cunoștințelor mele și plictisit de puținul pe care-l dobândisem. De câte ori mă gândesc la greci – în puținele situații în care o fac –, îmi apar în minte imagini ale unor oameni grizonanți care cugetă cu tristețe la imponderabilitatea vieții. Cu ce mă pot ajuta acești oameni? Eu am de plătit facturi, de trimis e-mailuri și de respectat termene-limită. Vechii greci sunt la fel de relevanți pentru mine ca inelele lui Saturn sau trigonometria.

Și de data aceasta judecata mea este greșită. Adevărul este că niciun popor antic nu este mai plin de viață și mai relevant pentru prezent decât grecii. Suntem cu toții puțin greci, indiferent dacă știm sau nu asta. Dacă ați votat, ați făcut parte dintr-un juriu, ați urmărit un film, ați citit o carte sau ați stat pur și simplu la masă cu prietenii la un pahar de vin și ați discutat despre orice subiect, de la un meci de fotbal până la natura adevărului, le puteți mulțumi grecilor. Dacă ați avut vreodată un gând rațional și ați întrebat *de ce* ori ați privit cerul înstelat într-o mirare mută, atunci ați fost un moment greci. Dacă vorbiți engleza, trebuie să le mulțumiți tot grecilor. Atât de multe cuvinte din limba pe care o vorbesc sunt moștenite din bogata lor limbă, încât, la un moment dat, un prim-ministru grec a ținut un discurs în engleză, folosind numai termeni proveniți din greacă. Da, grecii ne-au adus democrația, știința și filosofia, dar în același timp le putem mulțumi (sau îi putem blama) pentru contractele scrise, monedele din argint și bronz, taxe, scriere, școli, contracte comerciale, manuale tehnice, vase comerciale de mari dimensiuni, investiții cu risc partajat, proprietăți funciare nelocuite de proprietari. Aproape orice aspect al vieții noastre este inspirat de greci, inclusiv noțiunea de inspirație. „Gândim și simțim diferit datorită grecilor”, conchide istoricul Edith Hamilton.

Taxiul meu se oprește în fața unei clădiri nerenovate cu trei etaje, care, cu excepția unui panou mic pe care scria *Tony's Hotel* (*Hotelul lui Tony*), nu arăta cu nimic diferit de alte construcții similare. Am intrat în presupusul hol, o încăpere îmbrăcată în plăci de faianță albă, care semăna mai degrabă cu un beci și în care fuseseră înghesuite scaune șubrede, mașini de cafea stricate – obiecte de care

nimeni nu mai avea nevoie, dar de care nu te poți despărți din sentimentalism sau din inerție. Ca și Grecia, *Hotelul lui Tony* cunoscuse vremuri mai bune.

La fel se întâmplase și cu Tony. Soarele grec îi marcaseră pe față cute adânci. Bucătăria grecească îi umflase stomacul până la a avea azi niște proporții monumentale. Tony vorbește cu simplitate și blândețe despre drahmă, vechea monedă a Greciei. Cu cât aude mai puțin despre euro, cu atât este mai fericit. Ca majoritatea grecilor, Tony este un actor înăscut. Vorbește puțin mai tare decât ar trebui și face gesturi largi și teatrale cu mâinile, indiferent cât de obișnuit este subiectul discuției. Ai senzația că dă o probă pentru emisiunea *Greek Idol (Idolul Greciei)*. Tot timpul.

Mă arunc în pat și încep să desfac mica bibliotecă pe care o adunasem, o colecție bizară de texte, din oceanul vast de cerneală pe care vechii greci o așternuseră pe hârtie. Privirea mi-a fost atrasă de un volum mic și straniu, intitulat *Daily Life in Athens at the Time of Pericles (Viața cotidiană în Atena în timpul lui Pericle)*. Este antidotul plăcut al unei lucrări istorice obișnuite, care pare scrisă în vârful unui munte și este aridă ca un deșert. De obicei, istoricii descriu războaiele, revoluțiile sau schimbările curenților ideologice ca și cum ar fi sisteme meteorologice. Cu toate acestea, cei mai mulți dintre noi nu trăiesc experiența stării vremii în acest mod. Noi nu experimentăm la nivelul pământului un sistem de scădere bruscă a presiunii, ci stropi de ploaie care ne udă părul, bubuitura unui tunet care ne zdruncină echilibrul, soarele mediteraneean care ne încălzește fața. La fel se întâmplă și cu istoria. Povestea lumii nu este una a loviturilor de stat sau a revoluțiilor. Este povestea unor chei pierdute, a cafelei date în foc și a unui copil care ne adoarme în brațe. Istoria este suma necontorizată a unui milion de momente care se petrec zilnic.

În această forfotă cotidiană, geniul mocnește domol. Sigmund Freud își ciugulește pandișpanul preferat la Cafeneaua Landtmann din Viena. Einstein privește pe fereastra Biroului de brevete de invenții din Berna. Leonardo da Vinci își șterge fruntea de sudoare într-un atelier fierbinte și prăfuit din Florența. Aceste genii au avut idei mărețe, care au schimbat lumea, dar care s-au născut în spații mici. Aici. Geniile, ca și ideile politice, aparțin unui loc.

Din acest nou punct de observație terestru am aflat multe despre grecii antici. Am aflat că le plăcea să danseze și se întrebau ce se ascunde în spatele unor superstiții cum ar fi „furatul cărnii” sau „mâncărimea palmei”. Am descoperit că, înaintea exercițiilor fizice, tinerii își ungeau corpul cu ulei de măsline și că „mirosul tipic

masculin al uleiului de măsline care se simțea în *gymnasium* era considerat mai dulce decât orice parfum”. Am aflat că grecii nu purtau lenjerie intimă, că sinofrișul era considerat un semn de frumusețe și că lăcustele puteau fi deopotrivă animale de companie sau aperitive. Am aflat foarte multe lucruri, însă, dincolo de aceste mici „păcate”, am învățat ce creaseră grecii, nu cum o făcuseră, iar eu eram interesat să aprofundez tocmai modalitatea lor de acțiune.

Înainte de toate, am nevoie neapărat de ceva ce le lipsea vechilor greci: cafea. Nectarul zeilor nu trebuie băut oriunde. Locul contează.

Pentru mine, cafenelele sunt a doua casă, un exemplu a ceea ce sociologul Ray Oldenburg numea „un loc grozav de bun”. Mâncarea și băutura nu sunt importante sau sunt aproape irelevante. Ceea ce contează este atmosfera – nu fețele de masă ori mobilierul, ci o ambianță intangibilă, care încurajează lăncezeala generată de vină și stabilește echilibrul între zgomotul de fond și liniștea contemplativă.

Nu știu cum erau în Antichitate, dar, în secolul XXI, grecii nu se trezesc chiar la mijirea zorilor. La ora 8:00 dimineața, sunt singur pe stradă, cu excepția unor vânzători care fac eforturi să se trezească sau a câtorva polițiști dotați cu echipamente ca de RoboCop, care ne avertizează că Atena modernă este, la fel ca în urmă cu câteva mii de ani, un oraș plin de pericole.

Urmez indicațiile lui Tony, pe care mi le-a comunicat cu mișcări sălbatice și arcuite, și intru pe o stradă pietonală animată, înțesată cu dughene și cafenele, reprezentativă pentru simțul comunitar ce caracteriza vechea Atenă. Aici găsesc locul grozav de bun de care mi se spusese. Se numește *The Bridge (Podul)*. Un nume potrivit, am conchis eu, de vreme ce mi-am propus obiectivul donquijotesc de a construi o punte între secole.

The Bridge nu are nimic modern, sunt doar câteva mese cu vedere la strada Draco, așezate în așa fel încât clienții par niște spectatori, iar strada, un teatru. În asemenea cafenele grecii își consumă „pasiunea națională”: statul. Grecii pot sta în grupuri sau singuri. O fac la fel sub soarele verii sau în răcoarea iernii. Nu au nevoie de scaun. O bordură sau o cutie goală le este suficientă. Nimeni nu stă așa cum o fac grecii.

Reușesc să articulez o *Kalimera!* (*Bună dimineața!*) și mă alătur celorlalte persoane de la terasă. Comand un espresso și îmi încălzesc mâinile cu ajutorul căinii. Se simte încă răcoarea dimineții, dar se proiectează deja perspectiva unei zile grecești însoțite.

— Om fi noi faliți, dar avem încă vreme frumoasă, m-a anunțat Tony triumfător în timp ce ieșeam din hotel.

libris

Are dreptate. Nu este doar o lumină sublimă, ci sunt 300 de zile fără nori și cu puțină umezeală. Să fie climatul explicația pentru geniul atenienilor?

Din păcate, nu. Climatul a influențat poate mintea vechilor greci, dar aceasta nu este explicația completă. Înainte de toate, Grecia are aproape aceeași vreme pe care o avea în anul 450 î.Hr. și, cu toate acestea, aici nu se mai nasc genii. Pe de altă parte, multe epoci de aur s-au format în locuri cu o climă nu foarte plăcută. Barzii epocii elisabetane, spre exemplu, își interpretau capodoperele sub cerul mohorât al Angliei.

Comand încă un espresso și, pe măsură ce creierul meu începe să funcționeze, înțeleg că mi-am depășit așteptările. Sunt incitat că am pornit pe urmele geniului, dar oare știu ce reprezintă acesta? Cum am mai spus, geniul este acea persoană care face un salt intelectual sau artistic; dar cine decide că este vorba despre un salt?

Noi. Este posibil ca Francis Galton să se fi înșelat, dar definiția pe care el a dat-o geniului, deși sexistă, ne dă o direcție importantă: „Geniul este acel bărbat căruia omenirea îi este profund îndatorată”. Primirea în clubul geniilor nu depinde de geniul în sine, ci de cei care îl examinează și de societate. Este un verdict public, nu o părere personală. O teorie a geniului – să-i spunem teoria modernă a geniului – precizează acest aspect fără echivoc. Admiterea în clubul geniilor depinde exclusiv de capriciile și moda zilei. „Creativitatea nu poate fi separată de recunoaștere”, spune psihologul Mihaly Csikszentmihalyi, principalul susținător al acestei teorii. Mai pe șleau, cineva este un geniu, dacă noi spunem acest lucru.

La o primă privire, poate părea paradoxal, sau chiar blasfemator. Desigur, un aspect intangibil al geniului ar trebui să existe separat de judecata publică.

Nu, susțin teoreticienii acestei idei, nu există. Să ne gândim, de exemplu, la Bach. Nu s-a bucurat de foarte multă stimă în timpul vieții. A fost nevoie de șaptezeci și cinci de ani după moartea sa, ca să fie declarat geniu. Înainte, probabil, a stat în purgatoriul unde sălășluiesc „geniile nedescoperite”. Ce înseamnă asta? „Cu excepția unei vanități inconștiente, ce justifică această concepție?” întrebă Csikszentmihalyi. Să spunem că noi am descoperit geniul lui Bach este echivalent cu a declara că înaintașii noștri au fost idioți. Și ce se întâmplă dacă în viitor Bach va fi detronat și alungat din panteonul geniilor? Ce va spune o asemenea alegere despre noi?

Exemplele sunt nenumărate. Când a avut loc la Paris premiera baletului *Ritualul primăverii*, al lui Igor Stravinsky, publicul aproape că s-a răsculat. Critica l-a numit „pervers”. Astăzi, este considerat o operă clasică. Când lucrarea de maturitate a lui Monet, *Nimfele*, a fost expusă pentru prima dată, criticii de artă au valorizat-o din